

A doni hadsereg pusztulása

Pergőtűzben (1983)

Megbékélést keresve

A második világháború egyik legnagyobb magyar katasztrófája volt a 2. magyar hadsereg pusztulása a Don-kanyarban. A háború a Szovjetunió ellen folyt, így 1945 után az orosz emberek a 2. magyar hadseregére úgy tekintettek, mint a szülőföldjükre benyomuló „fasiszta hordák”-ra. És a Szovjetunió összeomlása után, ma is igen nehéz az egyszerű orosz emberek – a háborúban elesettek leszármazottai vagy a feldúlt falvak volt lakói – lelkében a megbékélést elérni. Itthon mi gyászolunk, ott ők gyászolnak.

1945 után, a szovjet megszállás idején a kölcsönös gyászt nem lehetett őszintén kibeszélni. Nemcsak nálunk, hanem a Szovjetunióban sem. A győztesek és a legyőzöttek „új barátsága” őszintétlenségéből fakadt: nálunk kötelezővé tette az 1945 utáni megszállók „szeretetét”, a Szovjetunióban pedig az 1945 előtti megszállók – a magyarok – „szeretetét”.

Nemeskürty István műve, majd az abból készített színdarab (Requiem egy hadseregért, 1972), azután Sára Sándor tévésorozata (1981–83) törte meg a jeget. Ezek már őszintén beszéltek. A magyar politikai vezetés „természetesen” ki akarta „számítani” a megszálló szovjetek érzékenységét, de „természetesen” tisztában volt az itthoni helyzet tarthatatlanságával: az ember természetével ellentétes, emberi jogainak megtagadása, ha egy nép nem gyászolhatja saját halottait. De nem nyílt arra sem lehetőség, hogy a magyar társadalomban meglévő belső feszültségek, kölcsönös ellenérzések feloldáshoz jussanak. A magyar társadalomban ugyanis nagy számmal voltak jelen akkor azok, akik a Horthy-rendszer hadicéljainak 1945 előtt politikai ellenfelei vagy éppen céltáblái voltak. Mint ahogy jelen voltak azok is, akik annak idején, 1941–45 között őszintén azonosultak a háború politikai céljaival, s közöttük sokan nem fogadták el, csak tudomásul vették – mert kénytelenek voltak – a háborús vereség tényét, vagy azt a szemrehányást, hogy hibás politikai célokért áldozták fel több mint százezer ember életét...

A História annak idején Nemeskürty István és Sára Sándor vállalkozásait méltatva igyekezett a maga piciny erejével – 50 ezres példányszámával – a doni katasztrófa történelmét tárgyyszerűen feltárni és a doni hadsereg katonáinak végtisztességét adni.

A 40. évfordulón, 1983-ban, ez még vitakérdés volt. (Ezt mutatta, hogy Sára Sándor „Pergőtűz” c. filmjét rövidre vágva ugyan bemutatta a televízió 1983-ban, de a szövegekből készült könyvet a megjelenés után néhány héttel bezúzták.) Azután 1993-ban az 50. évforduló, Sára Sándor teljes filmsorozatának bemutatása meghozta a nyílt kibeszélést. A szovjet rendszer összeomlott, a megszállás megszűnt.

Ma, 2003-ban, a 60. évfordulón már valós nemzeti egyetértés uralkodik a közgondolkodásban. Ma már csak az hiányzik, hogy megértessük az ukrán és orosz emberekkel: ne azokra az egyszerű magyar emberekre haragudjanak, akik szemben álltak apáikkal a fronton, egymásra szuronyt szegezve, vagy akik meggyötörtén a hóba fagytak sebesülten, legyengülten... S hogy engedjék apáink sírjait gondozni, nekik emléket állítani...

Az alábbiakban a doni hadsereg pusztulásának 40. és 50. évfordulójára folyó iratunkban megjelentett cikkekből közlünk részleteket.

GLATZ FERENC

Hogyan lehetséges az, kérdik jogosan, hogy a magyar történetírás oly keveset mondott eddig az ország 20. századi történetének egyik legnagyobb katasztrófájáról, a 2. magyar hadsereg elpusztulásáról a Don-kanyarban. Hiszen Horváth Miklós okmányválogatása mintegy negyedszázada, Nemeskürty István Requiem egy hadseregért című publicisztikai írása egy évtizede jelent meg. A hiányérzetet, gondolom, nem is az eseménytörténet feldolgozatlansága okozza. Hiszen a pusztá tények igen röviden összefoglalhatók. Néhány hónap alatt minden lezajlott: a mozgósítás, a felvonulás a hadszíntérre, a tűzkeresztség, a hídfőcsaták, majd az áttörés és a vereség. [...]

A két átellenes lövészárookban küzdők ellenségnek tekintették egymást, a háború természetes logikája szerint. Persze egészen más jellegű kapcsolatok alakultak ki a 2. hadsereg által megszállt területen élő orosz és ukrán néppel. A több hónapos beszállásolás, a közös élet következtében szükségszerűen kialakult az együttélés valamilyen közmegegyezésen alapuló rendje, amelyet mindkét fél igyekezett betartani. Érthetően emberi szálak is szövődtek, amelyek mindmáig becses emléket jelentenek. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy több volt katona tanúsága szerint a helyi lakosság támogatása nélkül a visszavonulóknak még a töredéke sem tudott volna megmenekülni. A film ezeknek a kapcsolatoknak a bemutatásával a 2. hadsereg történetének eddig még egyáltalán nem ismert oldalait világította meg.

Több megszólaltatott volt katona töpreng azon mindmáig: kik voltak ők, hősök vagy áldozatok? Úgy tűnik, még nem sikerült egyértelmű, meggyőző választ adni erre a kérdésre sem. Talán azért, mert elsősorban a publicisztika és az oktatás egysíkúan, sematikusan, a háború hullámszámát figyelmen kívül hagyva közelítette meg a hadsereg sorsát. Közkeletű tévedés volt, hogy ezeket a csapatokat már eleve halálra szánták, tehát minden értelmetlen volt, bármit is tettek a fronton. S ezt a megállapítást a résztvevők érthetően nehezen fogadják el. Ugyanis 1942 tavaszát